СВЕДЕНИЯ ЗА ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ В АНОНИМНАТА ПЕРСИЙСКА ГЕОГРАФИЯ ОТ X ВЕК "ХУДУД АЛ-АЛАМ"

(ОПИТ ЗА КОМЕНТАР)

Станимир Звездов

"Худуд ал-Алам" в превод "Областите на света" е персийски географски трактат започнат през 372 година след Хиджра (26 юни 982 – 14 юни 983 година), както става ясно още в началото на съчинението. В него се съдържат исторически и географски сведения за ред страни в Азия, Европа и Африка. През 1892 година персиецът Абу-л-Фазл Гулпаегани открива в Бухара персийски ръкопис от XIII век, в който се съдържат четири съчинения, част от които е и "Худуд ал-Алам". От запазения ръкопис не става ясно кой е авторът на географския трактат. През 1893 година Гулпаегани предава ръкописа на ориенталиста А. Г. Туманский, който публикува само откъси от него. След смъртта на Туманский през 1920 година, чрез посредничеството на В. Ф. Минорски ръкописът бива дарен на Азиатския музей на Академията на науките на СССР. Върху "Худуд ал-Алам" работят историците В. В. Бартолд и В. Ф. Минорски, като Бартолд публикува, като факсимиле географията с подробен коментар, а Минорски го превежда на английски език. Както става ясно от текста на персийската география, "Худуд ал-Алам" е поръчан от Абул-Харис Мухаммед бен Ахмед, владетел на областта Гузган (Джузджан) – дн. Северозападен Афганистан, който бил васал на ислямската иранска династия на Саманидите (819 - 1005) с център в Бухара[1].

В географията има множество сведения, както за Вътрешните българи, наричани още и Черни българи, които останали в старата си родина след рухването на Стара Велика България, така и за В-н-н-т-р или

1. Бартольд, В. В. – Введение к изданию Худуд ал-Алам – В: В. В. Бартольд – Сочинения, т. 8, 1973, с. 504 – 505; Новосельцев А. П. – "Худуд ал-Алам" как источник о странах и народов Восточной Европы – В: Древнейшие государства Восточной Европы 1998 година. Памяти члена-кореспондента РАН Анатолия Петровича Новосельцева, 2000, с. 380 – 381.

уногундурите-българи. Тези известия са подробно и детайлно изследвани в ред публикации. В тази връзка са изказани различни мнения за достоверността на персийската география. Приема се, че "Худуд ал-Алам" има предимно компилативен характер, като голяма част от данните се приближават до сведенията на арабската географска традиция от IX – X век[2].

В настоящата статия ще се обърне внимание на няколко сведения, които дават информация за Дунавска България. Преводите са на академик Васил Гюзелев и те ще бъдат ползвани в тази статия.

Първото известие е особено важно, защото освен географски данни, дава и исторически:

"Булгари е името на народа, живеещ в планината Булгари в северозапада на Рум[3]. Те са неверници (kafir). Те са също руми, но са в постоянна война с другите руми. Тези булгари са планинци, притежават ниви и много добитък"[4].

Това известие без съмнение се отнася за Дунавските българи и то за западните части на българското етническо землище през Средновековието. Описани са, като неверници т.е. става ясно, че са християни. Под термина Руми в доста арабски извори се визира предимно Византийската империя, но в случая този етноним трябва да се възприема,

2. Божилов, Иван; Васил Гюзелев – История на България в три тома, т. 1 – История на Средновековна България VII – XIV век, 1999, с. 81; Мишин, Д. Е. – Географический свод "Худуд ал-Алам" и его сведения о Восточной Европе – В: Славяноведение, 2, 2000, с. 52 – 63; Новосельцев, А. П. – "Худуд ал-Алам" как источник о странах и народов Восточной Европы – В: Древнейшие государства Восточной Европы 1998 година. Памяти члена-кореспондента РАН Анатолия Петровича Новосельцева, 2000, с. 380 – 399. Бубенок, О. Б. – Сведения "Худуд ал-Алам" о болгарах и степень их достоверности – В: Хазарский альманах, т. 15, 2017, с. 66 – 88.

3. В преводът на Васил Гюзелев е дадено Югозапада на Рум, но при сверката с английският превод на Минорски се оказва, че трябва да е северозапада на Рум, вж. Гюзелев, Васил (съст.) – България е огромна област и многоброен народ – земя на блажени. Средновековни географски съчинения за българските земи и българите IV – XIV век, 2012, с. 134; Hudud al-Alam. The Regions of the World. A Persian Geography 372 A. H. – 982 A. D., translated and explained by V. Minorsky, 1982, p. 157.

4. Гюзелев, Васил (съст.) – България е огромна област и многоброен народ – земя на блажени. Средновековни географски съчинения за българските земи и българите IV – XIV век, 2012, с. 134.

като по общо название на християнските народи населяващи Балканския полуостров. Планина наречена Булгари не се среща в други извори, но се споменава още веднъж в "Худуд ал-Алам":

"Една друга река извира на запад в страната Рум от планината Булгари, тече в източна посока, напоява страната на славяните и оживява Румската страна. След като преминава страната Буркан (Burchan)[5], тя навлиза в провинция Буракия (Buraqiya, Тракия) и оттам отива в град Кунстантиния (Константинопол), гдето се влива в залива. Тази река се нарича Булгари"[6].

Според мнението на Васил Гюзелев реката, която се нарича Булгари в персийската география трябва да се идентифицира с река Марица, която както описва и извора тече от запад на изток през Тракия. Както се знае река Марица извира от Рила планина, така че в случая планината Булгари трябва да се идентифицира или с Рила[7] или с някоя от другите планини в западната част на българското землище.

Интерес буди твърдението, че народа Булгари воюва с всички други Руми, иначе казано с другите християнски народи. Това сведение, колкото и общо да изглежда се потвърждава и от друг източник. В съчинението на арабския историк и географ ал-Масуди, "Вести за времената" се среща подобна информация. Той е живял през първата половина на X век. Пътешества изключително много и оставя, като наследство два многотомни труда – "Златни ливади и източниците на бисери" и "Вести от времената". Умира през 956 година. В книгата "Вести от времената" се среща следното известие:

"Бурджан (Дунавските българи) са потомци на Йонан, син на Иафет. Царството е голямо и просторно. Те воюват с византийците, славяните, хазарите и тюрките. Византийците са най-върлите им противници"[8].

---

5. Вероятно изопачена форма на българското етническо име. Дунавските българи в повечето арабски извори са наричани Бурджани.
6. Гюзелев, Васил (съст.) – България е огромна област и многоброен народ – земя на блажени. Средновековни географски съчинения за българските земи и българите IV – XIV век, 2012, с. 133.
7. Гюзелев, Васил (съст.) – България е огромна област и многоброен народ – земя на блажени. Средновековни географски съчинения за българските земи и българите IV – XIV век, 2012, 134 – 135, бел. 7; 11.
8. Заимова, Райна (съст.) – Арабски извори за българите. Христоматия, 2000, с. 36.

Както виждаме има пълно съвпадение на информацията в пасажа от "Худуд ал-Алам" и произведението на ал-Масуди. Тъй като персийската география е по-късно създадена, чак към края на X век, може да се предположи, че неизвестния автор на географския трактат е черпил информация за положението на Балканския полуостров от произведението на арабския географ и историк ал-Масуди, който е написал "Вести от времената" през първата половина на същия век. Както се знае Българската държава е била по-активна във военно и политическо отношение през първите две деситилетия на X век по времето на българския цар Симеон (893 - 927) и към края на столетието, когато е епичната борба на Комитопулите и цар Самуил срещу византийския император Василий II. През по-голямата част от управлението на цар Петър (927 – 969/970) продължило повече от 40 години се пазил мир между България и Византия, като това положение се променило едва към края на управлението му. При това положение може да се предположи, че описвайки тази войнственост на българите към своите съседи анонимният персийски географ е черпил информация, както от ал-Масуди за времето на българския цар Симеон, така и от свои лични наблюдения за времето на Комитопулите и цар Самуил. Във връзка с това е интересен и един друг пасаж от "Худуд ал-Алам", където се споменава следното:

"Бурджан е област близо до провинция Тракия (B.rqiya). Хубаво място, много облагодетелствано от природата, но притежаващо малко богатства. Цялата е покрита от степи и обработени полета. Тя е процъфтяваща област и има много реки. Част е от Рум (Византия) и плаща поземлен данък (kharaj) на царя на Рум"[9].

Както виждаме от този пасаж част от българската територия е била владяна от византийците и е плащала данък на василевса. Васил Гюзелев позиционира тази територия в източната част на българските земи[10]. В тази връзка може да се предположи, че тези източни територии на България са тези земи, които покорява византийският император Йоан I Цимисхий (969 – 976), след като прогонва русите на киевският княз Светослав и покорява източните български територии през 971 година, а

9. Гюзелев, Васил (съст.) – България е огромна област и многоброен народ – земя на блажени. Средновековни географски съчинения за българските земи и българите IV – XIV век, 2012, с. 133-134.
10. Гюзелев, Васил (съст.) – България е огромна област и многоброен народ – земя на блажени. Средновековни географски съчинения за българските земи и българите IV – XIV век, 2012, с. 135, бел. 17.

споменатите войни на българите е по времето на Комитопулите и българският цар Самуил, които започват своето движение през 976 година. Може би някакави сведения за тази война са достигнали и до анонимния персийски географ. Подобно мнение застъпва и Анатолий Новоселцев, който приема, че са възможни две обяснения на този пасаж.
Първото е това, което приемаме и ние, че това сведение описва картината на Балканския полуостров през втората половина на X век, когато източните територии на България попадат под византийска власт. Според другата възможност, която е и по-малко вероятна, става въпрос за интерпретация на християнството. Тъй като България се християнизира от Византия, това е изтълкувано от персийския автор, като подчинение[11].

Както виждаме от приведените откъси на персийската география, българските земи през X век са имали сложна съдба. Част от територията на Тракия, населена от българи била подчинена на византийския василевс. На запад били свободните територии от българското етническо землище. И в заключение можем да кажем, че това отговаря на картината от края на X век, когато източните части на България биват превзети от Византия, а останалите независими области се вплели в безпощадна война с ромейте, отстоявайки своята независимост.

11. Новосельцев, А. П. – "Худуд ал-Алам" как источник о странах и народов Восточной Европы – В: Древнейшие государства Восточной Европы 1998 година. Памяти члена-кореспондента РАН Анатолия Петровича Новосельцева, 2000, с. 395.